

HANS VON FRIESEN:

Tyskland ett år efteråt

De ekonomiska problemen för det nya Tyskland har visat sig vara större än många bedömare räknade med för ett år sedan. Mycket tyder på att botten ännu inte är nådd.

Det är svårt att införa demokratiska förhållanden i det forna Östtyskland. Det är ännu svårare att införa ett demokratiskt tänkande.

Förutsättningarna för att skapa ett nytt under inte endast i östra Tyskland utan i hela Östeuropa är dock goda trots arvet från närmare ett halvsekels kommunistiskt vanstyre.

Det vilade ingen festyra över ettårsdagen av Tysklands enande. Stämningen påminde tvärtom närmast om baksmälla. Den 3 oktober 1990 flödade sekten och fyrverkeripjäserna lyste upp himlen. Då föreföll framtiden ljus. Nu finns en bara alltför tydlig insikt om de många problem som det enade Tyskland har att brottas med.

Tyskarnas glädje för ett år sedan mötte inget gensvar i många andra länder. Där hälsades den nya tyska enhetsstaten visserligen med respekt men också med oro. Redan det gamla Västtyskland hade varit en obestridd ekonomisk stormakt. Denna ställning skulle rimligen förstärkas ytterligare när två Tyskland blev ett. Samtidigt kändes det lugnande att det enade Tyskland genom bindande avtal hade förbundit sig att hålla starkt reducerade militära styrkor, som dessutom skulle stå under internationell kontroll genom att vara inordnade i NATO:s kommandostruktur. Det enade Tyskland övertog också det gamla Västtysklands förpliktelser att inte skaffa sig egna massförstörelsevapen. De tyska kol- och stålindustrierna stod sedan 1950-talet under EG:s överinseende i det klart uttalade syftet att omöjliggöra hemliga krigsförberedelser. Detta skulle också gälla för det enade Tyskland.

Försiktig utrikespolitik

Det gångna året har visat hur svårt det är att göra förutsägelser om framtiden även om alla kända fakta tycks tala ett entydigt språk. Det enade Tyskland har fört en ytterst försiktig utrikespolitik och har absolut inte utgjort något hot mot vare sig sina grannar i Europa eller mot andra länder. Tyskarna ansågs rentav ha svikit sitt

Hans von Friesen är känd från bl a Sveriges Radio.

internationella ansvar under Kuwaitkrisen genom att in i det sista satsa på en politisk lösning och samtidigt vägra varje form av militär hjälp till Förenta Staterna och dess bundsförvanter.

Under den gångna sommaren har förbundsregeringen i Bonn stött Kroatien och Sloveniens krav på självständighet men har samtidigt handlat inom ramen för EG-ländernas gemensamma ansträngningar att få slut på ett allt ohyggligare inbördeskrig. Tyskland förhöll sig också länge avvaktande till de baltiska folkens önskan efter nationellt oberoende och kan därmed knappast ta åt sig någon del av äran för att Estland, Lettland och Litauen nu har återfått sin självständighet efter ett halvsekel av sovjetisk ockupation. Reaktionen på kuppförsöket i Sovjetunionen var till en början avvaktande men kännetecknades framför allt av stor oro för vad som kunde hända om gamla stalinister åter kom till makten i Moskva.

Svårlösta ekonomiska problem

De ekonomiska problemen för det nya Tyskland har visat sig vara ännu mer svårlösta än många bedömare räknade med för ett år sedan. Få trodde visserligen på förbundskansler Helmut Kohls försäkringar inför förbundsdagsvalen den 2 december 1990 att det inte skulle bli några skattehöjningar för att finansiera kostnaderna för det tyska enandet. Inte överraskande har skatteskraven redan dragits åt och fortsättning torde följa. Viktigare än detta är svårigheterna att införa inte endast demokratiska förhållanden utan ett demokratiskt tänkande i östra Tyskland. Lagom till ettårsdagen har världen fått lära sig ett tidigare okänt tyskt

ortsnamn. Hoyerswerda i Sachsen har blivit en ny symbol för intolerans och bristande solidaritet med människor i nöd

Erich Honecker förklarade att socialism och kapitalism var lika oförenliga som eld och vatten. Han hade rätt i sak ehuru av helt andra skäl än han själv föreställde sig. De problem som nu gör sig märkbara i östra Tyskland har egentligen ingenting med den tyska enheten att göra. De skulle ha varit fullt märkbara även om det fortfarande hade funnits en östtysk stat.

De kommunistiska maktbarnarna efterlämnade ett konkursbo. Det gamla Östtyskland var genomtruttet både ekonomiskt, politiskt och moraliskt. Anspråken på att vara en modern industristat saknade varje verklighetsförankring. Flertalet av de varor som tillverkades kunde bara säljas på en hemmamarknad där konsumenterna inte hade något val. Det som gick på export åsattes ett pris som inte hade något samband med produktionskostnaderna.

Till detta kom att Honecker och andra potentater helt saknade demokratisk legitimitet. De kunde utöva sin makt endast med hjälp av ett terrorsystem som utåt representerades av den sovjetiska krigsmakten och inåt av den fruktade säkerhetspolisen Stasi. När Michail Gorbatsjov hösten 1989 berövade regimen i Östberlin det militära stödet från Sovjetunionen rasade hela systemet samman som ett korthus.

Förlegad företagsstruktur

Efter den stora valutareformen i de tre västliga ockupationszonerna år 1948 inleddes den process som kom att kallas det

västtyska ekonomiska undret. D-marken började sitt segertåg på valutabörserna världen över. Inom loppet av några få år blev ett land, som efter det militära nederlaget år 1945 hade legat i grus och aska, en av de främsta industri- och handelsnationerna. En viktig förklaring till denna framgång var paradoxalt nog den fruktansvärda förödelsen under det andra världskriget. Den tvingade Västtyskland att från grunden bygga upp en ny industriell apparat som därmed blev en av de modernaste och mest effektiva i världen.

I östra Tyskland görs nu försök att rädda vad som räddas kan av en ohjälpligt förlegad företagsstruktur från kommunisttiden. Det är en hopplös uppgift. Det skulle förmodligen inte endast var ekonomiskt mer förnuftigt utan på sikt också mer mänskligt att skapa något helt nytt.

I flera Östersjöstäder har tiotusentals människor i årtionden fått sitt levebröd från en varvsindustri vars orderböcker nu är tomma. Medan varven i väst rationaliserades under 1970- och 80-talen för att möta den allt hårdare konkurrensen från framför allt de nya industriländerna i Asien fortsatte Östtyskland att bygga fartyg för sovjetisk räkning. Nu finns det inga fler beställningar eftersom Sovjetunionen inte längre har råd att betala för några leveranser från bl a varven i Rostock. Resultatet blir massuppsägningar av varvsarbetare. Östtyska bilfabriker tillverkade fordon som inte uppfyllde de mest elementära miljökrav. Produktionen har följaktligen fått inställas. Det östtyska flygbolaget Interflug har gått i likvidation eftersom det inte fanns ett tillräckligt passagerarunderlag.

Även ett internationellt ansett företag som Carl Zeiss i Jena har visat sig vara

behäftat med svåra brister. Under ledning av den västtyska delstaten Baden-Württembergs förre regeringschef Lothar Späth görs nu ett försök till rekonstruktion. Detta kan under inga förhållanden ske utan en smärtsam anpassning till marknadsekonomins stränga krav som betyder omfattande personalminskningar.

Ökad arbetslöshet

Krisen i östra Tyskland har framför allt betytt ökad arbetslöshet. Detta var ett okänt begrepp under det kommunistiska styret då alla hade en arbetsinkomst. Men alla hade inte en förnuftig sysselsättning. I många företag var antalet anställda mer än dubbelt så stort än vad som var nödvändigt för produktionen. Den sanering som nu pågår måste därför medföra stora personalnedskärningar. Redan under andra halvåret 1990 steg antalet arbetslösa i östra Tyskland från drygt 270 000 till närmare 650 000 personer. I juli 1991 stod för första gången mer än en miljon östtyskar utan arbete. Det var drygt 12 procent av den arbetsföra befolkningen. Dessutom tvingades 1,6 miljoner att gå på s k korttidsarbete. Det innebär att större delen av den gamla lönen betalas ut under en begränsad tid utan skyldighet för mottagaren att utföra något arbete. Detta system håller nu på att avvecklas. En stor del av de korttidsarbetande kan därför väntas bli arbetslösa under de närmaste månaderna och därmed bli hänvisade till socialhjälp för sitt uppehälle.

Politiska konsekvenser

Krisen i östra Tyskland har inte blivit utan

politiska konsekvenser. Tre viktiga delstatsval i västra Tyskland under våren 1991 har gett besked om ett allvarligt missnöje med förbundskansler Helmut Kohl och hans kristdemokratiska parti. Allvarligast var nederlaget i Rheinland-Pfalz den 21 april där Kohl själv en gång inledde sin politiska karriär. För första gången på 44 år blev socialdemokraterna med bred marginal största parti. Det innebär att förbundsregeringen i Bonn förlorade sin majoritet i det tyska parlamentets övre hus, förbundsrådet, som representerar delstaternas regeringar. Därmed har Kohl blivit beroende av socialdemokraterna i en rad viktiga frågor, bl a när det gäller skatterna. Kristdemokraterna är numera ledande regeringsparti i endast sju av sexton delstater, av vilka fyra ligger i östra Tyskland. Ett sådant lågvattenmärke har partiet aldrig noterat tidigare.

Kristdemokraternas tidigare starka ställning i östra Tyskland håller också på att undermineras. Det visar färskas opinionsmätningar. Val skall dock inte hållas där på flera år. Den nuvarande förbundsdagens mandat går inte ut förrän hösten 1994. Helmut Kohl kan därför hoppas att den politiska konjunkturen vänder.

Det råder krisstämning även inom det kristdemokratiska partiet. De interna misshälligheter som ledde till att Lothar de Maizière i september i år lämnade alla sina partiuppdrag och dessutom avsåg sig sitt förbundsdagsmandat var ett av många exempel på hur svårt det har visat sig vara att sammansvetsa tyskar i öst och väst till en nation. Även om partisekretären Volker Rühe kanske hade rätt i sak när han påstod att det fortfarande sitter för många politiskt belastade personer i ledande ställning inom partidistrikten i

öst, avslöjade hans uppträdande storebrorsfasoner som många östtyskar är ytterst känsliga för.

Det knakar också inom regeringskoalitionen i Bonn. Kristdemokrater och liberala fridemokrater företräder helt skilda uppfattningar i inte mindre än tre viktiga frågor. Den mest känsliga gäller abortlagstiftningen där det av katoliker dominerade kristdemokratiska partiet företräder en restriktiv linje medan fridemokraterna och socialdemokraterna vill ha vad som något oegentligt har kommit att kallas fri abort. Fridemokrater och socialdemokrater bedömer också invandringspolitikerna på ungefär samma sätt och motsätter sig den av kristdemokraterna önskade grundlagsändringen som skulle begränsa möjligheten att söka asyl i Tyskland. I den socialpolitiskt viktiga frågan om en allmän värdförsäkring för gamla står däremot kristdemokrater och socialdemokrater på ungefär samma linje medan fridemokraterna och det bayerska CSU säger nej till en tvingande lagstiftning. En enda av dessa frågor kan hota det regeringssamarbete som har fungerat sedan hösten 1982.

Ett demokratiskt problem

Händelserna i Hoyerswerda i Sachsen är inte en isolerad företeelse och har inte enbart att göra med inställningen till invandrare. Det är först och främst ett demokratiskt problem. Medan västtyskarna har haft förmånen att i närmare 50 år få leva i en demokrati har östtyskarna i över 60 år inte haft erfarenhet av något annat styrelseskick än diktatur. Efter 12 år av nazism kom över 40 år av kommunism. Bruna och röda självhärskare inte endast

styrde och ställde efter behag. De prånglade också ut en helt förvrängd bild av verkligheten. Västtyskarna började efter en viss tvekan att bearbeta det som hände åren 1933-1945. Något liknande skedde aldrig i Östtyskland. Där ljög de kommunistiska makthavarna ihop inte endast sin egen historia utan också framställningen om det som hände under nazismen. Walter Ulbricht och dennes efterträdare Erich Honecker presenterade en marxistiskt förfälskad klasskampsversion av Hitlertiden. Enligt den kunde tyskarna räddas undan det bruna förtrycket endast tack vare en heroisk kamp från kommunistpartiet och den segerrika sovjetarmén. Inga försök gjordes att förklara varför Hitler och hans anhang inte endast kunde komma till makten utan också kunde leda den tyska nationen in i en katastrof av historiska dimensioner. Det är en viktig förklaring till att det idag i östra Tyskland finns en mottaglighet för nynazistiska paroller.

Nu kommer reaktionen. Den riktar sig inte endast mot människor från Tredje världen som de gamla kommunistiska makthavarna inbjöd till Östtyskland inom ramen för ett samarbete mellan "socialistiska broderländer". Här är vietnameserna en särskilt utsatt grupp. I östra Tyskland finns också en starkt fientlig inställning mot östeuropéer och framför allt mot polacker som det kan ta lång tid att

komma tillrätta med. Mot denna bakgrund är det tveksamt om det var rätt av myndigheterna i Hoyerswerda att lösa ett akut problem genom att flytta invandrarna från deras hittillsvarande förläggningar. Det kunde lätt uppfattas som en eftergift gentemot gatans parlament.

Är botten nådd?

Läget i östra Tyskland fortsätter att vara bekymmersamt. De närmaste månaderna får visa om förhoppningarna om att en vändpunkt redan har inträtt är riktiga eller inte. Mycket tyder dock på att botten ännu inte är nådd utan att den kommande vintern kan bli både svår och orolig. På sikt kommer problemen rimligen att bemästras. Frågan gäller när och hur. Förutsättningarna för att skapa ett nytt under inte endast i östra Tyskland utan i hela Östeuropa är goda. Där finns en rik potential som det gäller att rätt utnyttja. Men arvet från närmare ett halvsekels kommunistiskt vanstyre är en svår belastning.

Problemen är heller inte enbart av ekonomisk art. Ett allvarligt bekymmer är de nationalitetskonflikter som nu gör sig märkbara. Jugoslavien är inte det enda oroväckande exemplet. Bl a finns det tyska minoriteter i flera länder i Europa. De kan komma att uppträda betydligt mer aggressivt än tidigare. Då skulle det nya Tyskland utsättas för svåra prövningar.